

Nobelová cena za interdisciplinárny výskum v ekonómii udelená Elinor Ostrom

*Tatiana Kluvánková-Oravská PhD,
Centrum transdisciplinárnych štúdií inštitúcií, evolúcie a politik (CETIP)
Prognostický ústav SAV
(publikované v Ekonomickom časopise, 2009, roč. 57, č. 8, s. 821-825)*

...*“Ludstvo má obrovský potenciál. Sami seba sme však presvedčili o genetickom predurčení politikov k vyšším schopnostiam...”* povedala Elinor Ostrom 12.10. v telefonickom interview s hlavným redaktorom Nobelovej nadácie bezprostredne po oznámení výsledkov udeľovania cien za rok 2009. Tento výrok presne charakterizuje charizmatickú a optimistickú politickú ekonómku z Indiana univerzity v USA, ktorá sa ako prvá žena v 41 ročnej histórii ocenenia stala spolu s Oliverom Williamsonom laureátkou Nobelovej ceny za ekonómiu.

Elinor Ostrom svoje myšlienky o jedinečnosti a sile sociálne vyspelého kolektívu samosprávne rozhodovať presadzovala od počiatkov svojej kariéry a aj preto v roku 1973 s manželom Vincentom, tiež významným profesorom politickej ekonómie na Indiana univerzite založili Centrum politickej teórie a verejne politiky (Workshop in Political Theory and Public Policy). V tom čase na svetovej politickej scéne prebiehala studená vojna, a tak predstava o akademickej slobode bola aj na amerických univerzitách skôr ilúziou. Sama Elinor Ostrom vo svojich spomienkach zdôrazňuje (osobná konverzácia s autorkou z roku 2005 a 2007), že sa musela k svojmu úspechu prebojovať v atmosfére minimálnej plurality, kultúrnych stereotypov a rastúcej dominancie hlavného ekonomického prúdu postaveného na „objektivizácii“ výsledkov a preferencii matematických modelov. Preto hlavným poslaním centra pri jeho vzniku bolo vytvoriť alternatívnu platformu pre akademické diskusie politických ekonómov, výchovu mladej generácie a neskôr aj dialóg s praxou.

Profesorka Ostromová sa celoživotne zaoberá výskumom inštitúcií a ich vplyvu na správanie sa jednotlivcov a kolektívov. Inštitúcie sú chápané ako spoločenské pravidlá, napríklad zákony, ale i neformálne pravidlá, najmä zvyky, normy správania a komunikácie. Organizácie, ktoré často nazývame inštitúciami, chápe ako tvorcov, užívateľov a inovátorov inštitúcií. Od svojho vstupu do siene vedy v roku 1965, kedy obhájila dizertačnú prácu na tému *„Inštitucionálne aspekty ochrany podzemných vôd v metropolitnom regióne Los Angeles“*, sa Elinor Ostrom podieľala na viac ako 30 knižných publikáciách a vyše 200 článkoch v impaktových vedeckých časopisoch. Postupne pôsobila ako členka redakčnej rady 21 renomovaných časopisov a je držiteľkou viac ako 30 čestných doktorátov a iných

prestížnych ocenení, medzi nimi cena Johana Skytte za politické vedy (1999), cena Jamesa Madisona (2005) a cena William H Rikera (2008), všetky tri opäť ako prvá žena.

Vychádzajúc zo svojich vnútorných zásad, najmä viery v silu kolektívnej spolupráce a slobodu tvorivosti, Elinor Ostrom sa zasadila o rozvoj medzinárodných vedeckých kolektívov, programov a spoločností, ktoré dali vznik a podporu mnohým inovatívnym vedeckým ideám. Flexibilné a interdisciplinárne kolektívy dnes predstavujú vyhľadávaný spôsob vedeckej spolupráce podporovaný aj významnými grantovými programami napríklad formou centier excelentného výskumu. Je autorom myšlienky medzinárodnej siete akademických centier na podporu interdisciplinárneho výskumu spravovania verejných statkov, ktorého súčasťou sú napríklad Centrum štúdií inštitúcií, populácie a environmentálnych zmien (CIPEC) na univerzite v Indiane (1996), Centrum štúdií inštitucionálnej diverzity (CSID) pri štátnej univerzite v Arizone (2008). Z jej podnetu v roku 2008 vzniklo a stalo sa súčasťou siete aj Centrum transdisciplinárnych štúdií inštitúcií, evolúcie a politik (CETIP) pri Prognostickom ústave SAV, ktoré svojou činnosťou predstavuje stredoeurópsky pól interdisciplinárneho výskumu v oblasti rozhodovania o verejných statkoch a vytvára platformu pre jednotlivcov z okolitých krajín.

Problematika verejných statkov predstavuje odpradáva náročnú a názorovo rozpoltenú oblasť ekonomických vied. Počas viac ako 40 rokov počnúc Garetetom Hardinom a jeho dielom „*Tragedy of the commons*“ (1968) sa ekonomické vedy venovali optimálnym riešeniam problematiky verejných statkov postaveným na privatizácii a neskôr štátnej regulácii. Postupujúca globalizácia, oslabovanie vzťahu vlastníka k majetku a následné nadmerné užívanie verejných statkov nadnárodnými hráčmi s mobilným kapitálom a neustále sa zvyšujúce administratívne náklady na monitoring a kontrolu štátnej regulácie boli podnetom na začatie diskusie o nových efektívnejších riešeniach. Elinor Ostrom, v práci „*Riadenie verejných statkov. Evolúcia inštitúcií pre kolektívnu voľbu*“ z roku 1990 oponuje všeobecne uznávaný názor, že režim verejných statkov musí zákonite vyústiť v kolaps. Jej prístup, ktorý nadácia Alfréda Nobela ocenila cenou Švédskej centrálnej banky za ekonómiu (2009), predstavuje režim spoločného vlastníctva ako alternatívu k privatizácii či zoštátneniu verejných statkov. Predpokladá ponechať verejné statky v režime spoločného vlastníctva a preniesť tvorbu pravidiel manažmentu a rozhodovania na podielových vlastníkov alebo užívateľov formou samosprávy. Takýto režim je potom charakterizovaný obmedzením užívateľských práv na skupinu podielnikov, ktorá sama vytvára pravidlá užívania vrátane

kontrolných a sankčných mechanizmov, ktoré nie vždy musia byť formou finančnej pokuty, ale napríklad izoláciou v komunite. Elinor Ostrom svoju teóriu podložila rozsiahlym počtom empirických štúdií uskutočnených v rôznych oblastiach sveta. Predovšetkým príklady úspešného manažmentu lokálnych zdrojov v komunitách s vyspelým spoločenským kapitálom, napríklad historické režimy manažmentu lesa, poľnohospodárske či zavlažovacie spolky alebo etnické komunity, poskytli potrebné dôkazy o správnosti jej predpokladov. Vychádzala aj z neúspešných štúdií, a preto dokázala na rozdiel od iných autorov disponujúcich s bohatým empirickým materiálom sformulovať a zovšeobecniť podmienky efektívneho riadenia režimu spoločného vlastníctva, (najmä *Rivisiting the Commons: Local Lessons, Global Challenges* z 1999, ale aj 2003 a 2007). Medzi takéto podmienky patria všeobecne uznávané, ako napríklad určenie rozsahu práv členov spoločenstva, mechanizmus riešenia konfliktov či pomerná deľba nákladov a úžitkov. Revolučné prístupy k manažmentu a riadeniu priniesla E. Ostrom prostredníctvom podmienok posilňujúcich samosprávny charakter, ktoré sa dnes často využívajú v užívateľských režimoch verejných statkov (napríklad poľovnícke spolky či ochrana ovzdušia) bez toho, aby sa vedelo o ich autorke. Sú to predovšetkým automonitoring či obmedzenie užívateľských práv v čase (tzv. kalendárový monitoring), stupňovité sankcionovanie, právo člena spoločenstva podieľať sa rovnakým dielom na rozhodovaní a potreba demokracie zdola tzv. „*bottom up*“, ktorá vytvára predpoklad rastu spoločenského kapitálu. Pravidlá sebakontroly vykazujú vyššiu efektívnosť a sú akceptovanejšie ako tie, ktoré prichádzajú „zhora“, cituje New York Times z 12.10.2009 porotu Nobelovej ceny. Elinor Ostrom tak preukázala, existenciu sociálnej sebakontroly, teda, že jednotlivci sú za istých podmienok a predpokladu dlhodobých práv užívania schopní sledovať kolektívne ciele (presadzovať kooperatívnu stratégiu) a dosiahnuť svoje ciele pri nižších nákladoch ako nástroje štátnej regulácie prijaté na centrálnej úrovni, či programy medzinárodných organizácií ako napríklad Svetová banka. Ilustračným príkladom perspektívneho spoločného režimu v podmienkach SR sú spoločenstvá vlastníkov lesa (pôvodne urbáriaty). Teóriu riadenia spoločného vlastníctva vyvinutú na lokálnej úrovni rozhodovania o verejných statkoch dokázala E. Ostrom zovšeobecniť aj na podmienky súčasného rozhodovania, ktoré v dôsledku globalizácie sú charakterizované oslabovaním postavenia štátu v prospech nadnárodných a regionálnych hráčov a samosprávnych úrovní. V jej neskorších prácach (2003, 2007, 2008) silnie presvedčenie, že nie je podstatná otázka, či nariadiť decentralizovaný alebo centralizovaný režim, ale upozorňuje na potrebu aplikovať *podmienky efektívneho riadenia režimu spoločného vlastníctva* do pólov riadenia, ktoré definuje ako samosprávne centrá s rovnocenným postavením, ktoré sa vzájomne koordinujú

medzi sebou a jednotlivými úrovňami riadenia od lokálnej, regionálnej a cez národnú k nadnárodnej (Ostrom 2008). Tento prístup vychádza z teórie pôvodne vyvinutej jej manželom Vincentom Ostrom „*polycentric governance (1961)*“, a aplikovanej na reformu riadenia v metropolitných regiónoch USA. Spoločný režim s pólami rozhodovania tak zodpovedá potrebám viacúrovňového rozhodovania v rámci Európskej únie, príkladom je regionálna politika, politika štrukturálnych fondov alebo direktívy o ochrane prírody či vôd.

Svoje poznatky nadobudnuté empirickými štúdiami v posledných rokoch overuje Elinor Ostrom pod hlavičkou *Centra štúdií inštitucionálnej diverzity pri štátnej univerzite (CSID)* v Arizone pomocou behaviorálnej ekonómie. Ide predovšetkým o nekooperatívne ekonomické experimenty, najmä teória opakovaných hier, ktoré rozvinul Robert Aumann, laureát Nobelovej ceny za rok 2005. Kolektív vedený Elinor Ostrom dokázal tak v podmienkach hypotetických experimentov uskutočnených s univerzitnými študentmi, ako i v reálnych podmienkach rozhodovania s vlastníkami prírodných zdrojov preukázať prínos komunikácie v ochote jedincov dodržiavať pravidlá a spolupracovať za podstatne nižších osobných i spoločenských nákladov (Mc Ginnis a kol. 2000, Janssen a Ostrom 2008). Centrum transdisciplinárnych štúdií inštitúcií, evolúcie a politik (CETIP) pri Prognostickom ústave SAV sa podieľa na experimentálnom výskume pod vedením CSID z Arizony. Za podpory projektu 6. RP EÚ Governat koordinuje lesný experiment v troch nových členských krajinách EÚ: Cyprus, Česká republika a Slovensko. Výsledky podporujú teoretický argument Elinor Ostromovej, že identita miestnej komunity s tradíciou, neformálnymi pravidlami hospodárenia a s osobnou väzbou vlastníkov na prírodný zdroj vie zabezpečiť efektívny a trvalo-udržateľný manažment lesa a adaptáciu aj v meniacich sa podmienkach viacúrovňového rozhodovania a demokratickej spoločnosti.

Práca profesorky Ostromovej dokázala prekročiť hranice jednej vednej disciplíny. Oslovila komunitu spoločenských i prírodovedných vedcov a mnohých mladých vedeckých kandidátov. Na letnej škole projektu *Themes* organizovanej Prognostickým ústavom SAV v júni 2007 v Starej Lesnej Elinor Ostrom dala smer dvadsiatim zo štyridsiatich doktorandov. Intedisciplinárny prístup ako cestu z izolácie ekonomických vied v súčasnosti pripútaných len k matematike, naznačuje v súvislosti s tohtoročnými laureátmi aj porota Nobelovej ceny (New York Times z 12. 10.2009).

Prínos Elinor Ostromovej k rozvoju interdisciplinárnej teórie spoločného režimu vlastníctva je predovšetkým v preukázaní významu samosprávy a kolektívneho rozhodovania ako ďalšieho efektívneho spôsobu riadenia spoločnosti v dlhodobej časovej perspektíve a v neustále sa

meniacich podmienkach globálneho sveta. Režim spoločného vlastníctva verejných statkov sa aktom udelenia Nobelovej ceny oficiálne stáva konkurencieschopnou alternatívou k voľnému trhu alebo štátnej regulácií, pretože sa vďaka samoregulačným mechanizmom dokáže ľahšie a lacnejšie inovovať a adaptovať na globálne zmeny. Ponúka sa aj ako vhodná alternatíva riešenia súčasne prebiehajúcej krízy.

Literatúra

- ANDERSSON, K. – OSTROM, E. (2008): Analyzing Decentralized Natural Resource Governance from a Polycentric Perspective. *Policy Sciences*, 41, č. 1, s. 1 – 23.
- DIETZ, T. – OSTROM, E. – STERN, P. (2003): The Struggle to Govern the Commons. *Science* 302, december, s. 1907 – 912.
- HARDIN, G. (1968): The Tragedy of the Commons. *Science*, 162, December, s. 1243 – 1248.
- JANSSEN, M. – OSTROM, E. (2008): Turfs in the Lab: Institutional Innovation in Real Time Dynamic Spatial Commons. *Rationality and Society*, 20, č. 4, s. 371 – 397.
- McGINNIS, M. D. (eds.) (2000): Polycentric Games and Institutions. [Reading from the Work-shop in Political Theory and Policy Analyses.] Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- OSTROM, V. – TIEBOUT, C. – WARREN, R. (1961): The Organization of Government in Metropolitan Areas. *American Political Science Review*, 55, December, s. 831 – 842.
- OSTROM, E. (1990): *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. New York: Cambridge University Press.
- OSTROM, E. – BURGER, J. – FIELD, CH. – NORGAARD, R. – POLICANSKY, D. (1999): Revisiting the Commons: Local Lessons, Global Challenges. *Science*, 284, apríl, s. 278 – 282.
- OSTROM, E. (2007): A Diagnostic Approach for Going Beyond Panaceas. *Proceedings of the National Academy of Sciences PNAS*, 104, č. 39, s. 15181 – 15187.
- UCHITELLE, L. (2009): Two Americans Are Awarded Nobel in Economics, *New York Times*, October 12, 2009.